УДК 339.3
Потриваєва Н.В., д.е.н., професор
Боєнко М.В.
Миколаївський національний аграрний університет

ЗНАЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

У статті розглянуто трактування дебіторської заборгованості і визначено причини, що спричиняють до виникнення її на сільськогосподарських підприємствах. Проаналізовано шляхи запобігання виникненню дебіторської заборгованості, а також запропоновано методи стягнення існуючої заборгованості.
Ключові слова: дебіторська заборгованість, зобов'язання, розрахунки, активи підприємства, боргові вимоги, аутсорсинг, управління.

Potrivaeva N., Boenko M.

THE VALUE OF RECEIVABLES AS A COMPONENT OF FINANCIAL ASSETS

The article deals with the interpretation of the receivables and the causes of the emergence of agricultural enterprises. Analyzed the ways to prevent the occurrence of receivables, as well as methods enforcement of existing debt.
Keywords: accounts receivable, liabilities, settlements, assets, debt requirements, outsourcing management.

Потрываева Н.В., Боенко М.В.

ЗНАЧЕНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ

В статье рассмотрена трактовка дебиторской задолженности и определены причины, вызывающие возникновение ее на сельскохозяйственных предприятиях. Проанализированы пути предотвращения возникновения дебиторской задолженности, а также предложены методы взыскания существующей задолженности.
Ключевые слова: дебиторская задолженность, обязательства, расчеты, активы предприятия, долговые требования, аутсорсинг, управление.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку економіки звичайним явищем є наявність занадто великих обсягів дебіторської заборгованості. На сьогодні більшість українських підприємств перебувають на межі фінансової кризи.

Вітчизняні підприємства майже не мають можливості нормального функціонування у зв'язку з наявністю дебіторської заборгованості, що призводить до зменшення коштів в обороті. У таких умовах особливо зростає роль ефективного управління дебіторською заборгованістю, своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів. Для ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно вивчити її економічну сутність, застосовуючи методи фінансового управління з метою досягнення результату. Повертання дебіторської заборгованості в щонайменші терміни та недопущення в подальшому її збільшення — дійсна можливість подолати або зменшити дефіцит оборотних коштів.

Тому питання дебіторської заборгованості є досить актуальним, адже фінансовий стан підприємства значною мірою залежить саме від наявності та ефективного управління цим видом заборгованості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні теоретичні та методичні аспекти проблеми формування дебіторської заборгованості висвітлювалися у працях багатьох науковців, які займалися аналізом основних проблем та розробкою шляхів щодо запобігання виникненню дебіторської заборгованості. Зокрема, вони висвітлені у працях І. Бланка, М. Білика, Ф. Бутинця, С. Голова, Л. Горецької, А. Карбовника, Г. Кірейцева, В. Костюченка, М. Кужельного, О. Лищенка, В. Лінника, Д. Стоуна, К. Хітчинга, Л. Чижевської та ін. Однак залишаються невирішені питання щодо повернення дебіторської заборгованості підприємству.

Цілі статті. Метою статті є визначення існуючих підходів щодо трактування дебіторської заборгованості та розроблення шляхів повернення підприємству-кредитору заборгованих грошових коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реалізація управлінських функцій підприємством щодо дебіторської заборгованості зумовлює необхідність вирішення таких завдань, як дослідження економічної сутності дебіторської заборгованості та її виникнення у сучасних умовах господарювання. Публікації вчених, які займалися проблемами визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість», свідчать про складність досліджуваної категорії (табл. 1).

Дебіторська заборгованість є одним із різновидів активів підприємства, який може бути реалізований, переданий, обміняний на майно, продукцію, результати виконання робіт або надання послуг. У залежності від розміру дебіторської заборгованості, термінів її погашення, а також від того, яка ймовірність непогашення заборгованості, можна зробити висновок про стан оборотних коштів підприємства та тенденції його розвитку [20].

З метою всеосяжного розвитку та безперервного функціонування всіх сфер економіки підприємцям необхідно, для прийняття рішень, отримувати правдиву, неупереджену та достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства, особливо про стан дебіторської заборгованості.

З економічної точки зору дебіторська заборгованість розглядається як складова частина оборотних активів підприємства [7].

Для здійснення будь-якої господарської операції підприємство повинно здійснити розрахунки з іншим підприємством. З метою забезпечення зростання прибутку суб'єкти господарювання використовують різноманітні механізми розширення клієнтської бази і збільшення обсягів реалізації, що у свою чергу призводить до зростання розміру дебіторської заборгованості. Із зростанням розміру дебіторської заборгованості виникає потреба управління нею.

Наведені визначення свідчать, що автори по-різному дають визначення дебіторської заборгованості, але при цьому суть залишається незмінною. Дебіторська заборгованість здебільшого визначається як сума боргу підприємству від інших дебіторів, яка утворюється у процесі господарської діяльності. Таким чином, однотипного визначення дебіторської заборгованості в дослідженнях вчених не існує.

Таблиця 1

Підходи щодо трактування дебіторської заборгованості

Автор	Сутність визначення
Бутинець Ф.Ф.	сума заборгованостей підприємств на певну дату
Голов С.Ф.	фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Лищенко О.Г.	фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Бєлозерцев В.С.	грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив
Кірейцев Г.Г.	складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг
Попов А.З.	«борг на користь підприємства» та «частина господарських засобів підприємства, що вибула зі складу даного підприємства і знаходяться у фактичному розпорядженні іншого підприємства і, виконують там роль капіталу»
Стоун Д. Хітчинг К.	сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи і що виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними, а сама дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання
Боді З. Мертон Р.К.	заборгованість як рахунки до отримання, зазнаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити підприємству
П(С)БО 10	сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату (найбільшу частину, як правило, займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – тобто заборгованість покупців або замовників)

Джерело: побудовано автором за матеріалами [17,21].

Розуміння сутності дебіторської заборгованості сприяє ефективному контролю за її розмірами і термінами погашення на підприємстві, а також за своєчасним здійсненням розрахунків з дебіторами.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним. На відміну від українських П(С)БО, МСФЗ не передбачають єдиного стандарту, що регулює порядок обліку і відображення у звітності дебіторської заборгованості. Питання щодо обліку дебіторської заборгованості регулюються кількома міжнародними стандартами, серед яких: МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», тобто дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній практиці до фінансових активів.

Порівняння особливостей оцінки дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці представлено у табл. 2.

Згідно з П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів тощо, або ж від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості. Тому така заборгованість є фінансовим активом призначеним для перепродажу [17].

Таблиця 2

Оцінка дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній системі обліку

<table>
<tr><td colspan="5">Оцінка поточної дебіторської заборгованості</td></tr>
<tr><td colspan="2">Вітчизняний досвід</td><td colspan="3">Зарубіжний досвід</td></tr>
<tr><td>На дату виникнення</td><td>На дату складання балансу</td><td>На дату виникнення</td><td>На дату складання балансу</td><td>На дату погашення</td></tr>
<tr><td rowspan="4">За первісною вартістю</td><td rowspan="4">- за первісною вартістю
- за чистою вартістю реалізації (сума поточної дебіторської заборгованості мінус резерв сумнівних боргів)</td><td colspan="3">Валовий метод</td></tr>
<tr><td>За сумою виставленого рахунку</td><td>За сумою скоригованою на знижку</td><td>З урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Чистий метод</td></tr>
<tr><td>За сумою зменшеною на величину знижки</td><td>За сумою скоригованою на знижку</td><td>- з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки)
- знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф» (за умови оплати пізніше періоду дії знижки)</td></tr>
</table>

Джерело: Побудовано автором з використанням [12,13,14,16,17]

Визначення, наведене в П(С)БО 10, є ширшим, оскільки охоплює усю заборгованість підприємству, у тому числі й ту, яка по суті є фінансовими інвестиціями.

Також у П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» надається визначення дебіторської заборгованості, що непризначена для продажу, — «дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо

боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу» [17]. Дане тлумачення точніше розкриває сутність поняття «дебіторська заборгованість».

Визнання дебіторської заборгованості:

— згідно з П(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг [16];

— згідно з МСФЗ 39 підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності [14].

Існування невеликого обсягу дебіторської заборгованості на підприємствах в ринковій економіці вважається об'єктивним явищем в господарському процесі, якщо контрагенти підприємства-кредитора виконують свої фінансові зобов'язання згідно з умовами, визначеними договірними відносинами.

Головною причиною зростання дебіторської заборгованості є відсутність коштів на рахунках підприємств. З метою запобігання втрат і визнання підприємства неспроможним, кожен господарюючий суб'єкт повинен прагнути до якнайбільшого скорочення дебіторської заборгованості. Але якщо з боку дебіторів починається уникання виконання своїх фінансових зобов'язань в повному обсязі та у встановлені терміни, це призводить до порушення розрахунково-платіжної дисципліни, сприяє уповільненню кругообігу грошових коштів, погіршенню фінансового стану

підприємства-кредитора та неспроможності останнього відповідати за своїми фінансовими зобов'язаннями.

Для визначення напрямків вирішення проблеми зростання дебіторської заборгованості підприємства необхідно виокремити фактори, які призвели до погіршенню фінансового стану:

— зовнішні, або загальноекономічні фактори (стан економіки в країні, загальний стан розрахунків, рівень інфляції);

— галузеві фактори (місткість ринку галузі, ступінь його насиченості);

— внутрішні, або фактори, що керовані адміністрацією підприємства (можливі терміни надання кредиту, кредитна політика підприємства) [1].

Особливу увагу в процесі ефективного управління дебіторською заборгованістю слід приділяти попереджувальним діям, які спрямовані на недопущення виникнення безнадійної заборгованості, яка загрожувала б фінансовому стану суб'єкта господарювання.

Проблема стягнення дебіторської заборгованості вже стала звичною у соціальній та юридичній сфері, і, судячи з нестабільного економічного стану в економіці, питання стягнення боргів з плином часу буде тільки збільшуватися і ставати все більш актуальним [9]. Тому в умовах, що склалися, зростає необхідність теоретичної розробки ефективних процедур стягнення дебіторської заборгованості та майбутнє застосування їх на практиці.

Сучасна практика пропонує два основні способи управління дебіторською заборгованістю на підприємстві: самостійне управління заборгованістю, тобто процедура стягнення заборгованості починається підприємством-кредитором самостійно, власними силами і методами, і передання управління заборгованістю на аутсорсинг. При самостійному управлінні заборгованістю використовуються виключно ресурси підприємства (трудові, фінансові, технічні). Для цього в організації можуть створюватися спеціалізовані служби: кредитні контролери, служби безпеки тощо.

Аутсорсинг (зовнішнє управління) дозволяє доручити роботу із заборгованістю організації, яка спеціалізується саме на такій діяльності. Головною перевагою аутсорсингу є те, що він дає можливість підприємству ефективно вирішувати ті завдання, якими самостійно займатися або дорого, або неможливо через нестачу ресурсів. Головною запорукою успіху таких компаній є мінімізація строку повернення найбільшої частки боргів.

Найбільш розповсюдженими етапами стягнення дебіторської заборгованості є:

1) досудове врегулювання і повернення заборгованості;

Методи досудового врегулювання, якими найчастіше користуються сучасні підприємства-кредитори, можна класифікувати таким чином:

— психологічні (постійне нагадування по телефону, факсу, пошті, боржник повинен знати, що затримка платежу непокоїть кредитора, поширення інформації про затримку оплати серед суміжних постачальників та інших зацікавлених осіб). Психологічний вплив виявляється ефективним, якщо використовується для роботи з добросовісними дебіторами;

— економічні (фінансові санкції та заставні відносини);

2) направлення справи до суду [11].

У непростих умовах світової економічної кризи кількість проблемних контрагентів, які несвоєчасно погашають заборгованість, постійно росте. У той же час своєчасне обслуговування позичальником його боргу дуже важливе для успішного розвитку і стабільної діяльності підприємства-кредитора.

Висновки. Фінансовий стан нинішніх підприємств характеризується зростанням розміру дебіторської заборгованості в структурі їх активів, що призводить до уповільнення платіжного обігу. При цьому є ймовірність, що дебіторська заборгованість виступить засобом стимулювання попиту.

Облік дебіторської заборгованості в Україні регулюється П(С)БО. У МСБО зазначені лише загальні правила класифікації, оцінки та визнання дебіторської заборгованості, проте не відображена конкретизація цих аспектів. Загалом же в Україні оцінка дебіторської заборгованості відбувається за первісною вартістю, у зарубіжних країнах — за справедливою. Також в Україні величина резерву сумнівних боргів визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або з використанням коефіцієнта сумнівності. У міжнародній практиці, крім того — ще й у відсотковому відношенні від виручки при можливому розподілі дебіторів на кілька груп. Для гармонізації обліку на сучасному етапі глобалізації актуальним є приведення цих протиріч у відповідність.

Зі зростанням обсягу дебіторської заборгованості виникає потреба управління дебіторською заборгованістю. У сучасних умовах господарювання розробка ефективної методики управління дебіторською заборгованістю є однією із головних проблем у вирішенні завдань підприємства з позиції забезпечення фінансової безпеки та досягнення позитивних результатів у фінансовій санації.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю має великий вплив на ліквідність сільськогосподарського підприємства, а, отже, і на зміцнення фінансового становища в цілому. Запропоновані способи повернення дебіторської заборгованості сприятимуть ефективному поверненню заборгованостей та вивільненню грошових сум. Саме тому ефективне управління дебіторською заборгованістю відноситься до необхідних умов успішної діяльності, оскільки воно створює передумови для швидкого зростання бізнесу і збільшення фінансових можливостей підприємства.

Список використаних джерел:

1. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М. Д. Білик. — К. : Фінанси України, 2011. — 69 с.
2. Бланк И.А. Управление активами / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 702 с.
3. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту: пер. з анг. / Є. Брігхем – К.: Молодь, 1997. – 1000 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. Ф. Ф. Бутинець. – 6-е вид., перероб. і доп. – Житомир: ПП «Рута». 2005. – 756 с.
5. Велш Глен А., Шорт Деніел Г. Основи фінансового обліку /Пер. з англ. О.Мілін, О.Ткач – К.: Основи, 1999. – 943 с.
6. Голов С.Ф. Фінансовий облік: підручн. / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко. – К.: Лібра, 2005. – 974 с.
7. Економічна енциклопедія: Утрьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864с.
8. Словник банківських термінів. Банківська справа: Термінологічний словник Загородній А. Г., Сліпушко О. М., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. К.: Вид-во «Аконіт», 2000. — 608 с.
9. Карбовник А. М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю та їх вплив на джерела формування оборотних активів / А. М. Карбовник. — К. : Фінанси України, 2010. — 197 с.
10. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. — Житомир : ЖІТІ, 2009. — 332 с.
11. Лищенко О. Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / О. Г. Лищенко, Г. М. Бескоста. — К. : Держава та регіони, 2009. — 117 с.
12. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти»: Міжнародний документ від 01.01.2012 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua
13. Міжнародний стандарт бухгалтерської звітності 32 «Фінансові інструменти: подання»: Міжнародний документ від 01.01.2012 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua
14. Міжнародний стандарт фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»: Міжнародний документ від 01.01.2012 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua
15. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств й організацій: затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:www// zakon.rada.gov.ua.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затверджений наказом Міністерства фінансів України №237 від 08.10.1999 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. № 559 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:www//zakon.rada.gov.ua
18. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: фінансовий та внутрішньогосподарський / В.В.Сопко, О.В. Бойко, М.І. Кучер. – К.: Фенікс, 2003. – 468 с.

19. Стоун Д. Бухгалтерський облік та фінансовий аналіз /Стоун Д., Хітчінг К. – М.: Сирин, 1998. – 302 с.
20. Чорнобривець М.М. Дебіторська заборгованість: сутність та при чини виникнення / М. М. Чорнобривець. // – Європейські перспективи. – 2013. – №10
21. Шевченко Б.О. Теоретичні аспекти поняття «дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73594.doc.htm
22. Шип В.Ю. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / В.Ю. Шип // Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Економіка. — Вип. 29, Ч. 2. – 2010. — С. 96-99.